

УДК 340.12:316.422

## КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА І ТОЛЕРАНТНОСТІ

**Ірина СМАЗНОВА,**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії,  
докторант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції  
Національного університету «Одеська юридична академія»

### АНОТАЦІЯ

У статті запропонована концептуалізація і механізм інструментальних засад наукового дослідження феноменів насильства і толерантності як парних категорій юридичної науки. Проаналізовано філософсько-правові підходи: антропологічний, комунікативний, системний, діалектичний, синергетичний, цивілізаційний, аксіологічний, які становлять теоретичну методологічну основу дослідження, визначають стратегію, загальну спрямованість системного пізнання насильства і толерантності як феноменів правової реальності.

**Ключові слова:** насильство, толерантність, парність категорій, концептуалізація, філософсько-правові підходи.

### CONCEPTUALIZATION AND INSTRUMENTAL BASES OF RESEARCH OF VIOLENCE AND TOLERANCE

**Iryna SMAZNOVA,**

Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, Doctoral Student of the Department of General Theoretical Jurisprudence of National University "Odessa Law Academy"

### SUMMARY

The article proposes the conceptualization and mechanism of the instrumental foundations of scientific research of the phenomena of violence and tolerance as paired categories of legal science. The author analyzes the philosophical and legal approaches: anthropological, communicative, systemic, dialectical, synergetic, civilizational, axiological, which form the theoretical methodological basis of the research, determine the strategy, the general orientation of the systematic knowledge of violence and tolerance as phenomena of legal reality.

**Key words:** violence, tolerance, parity of categories, conceptualization, philosophical and legal approaches.

**Постановка проблеми.** Наукова проблема, вирішенню якої присвячена стаття, полягає в комплексному аналізі концепцій філософсько-правового дослідження агресії та толерантності як тенденцій розвитку сучасного суспільства і як парних правових категорій. Необхідність такого дослідження зумовлена тим, що воно сприятиме кращому теоретичному пізнанню феноменів насильства і толерантності та удосконаленню використання можливостей правового механізму толерантності на шляху попередження, виявлення та усунення різних форм насильства над вільною волею людини.

**Актуальність теми дослідження** підкреслюється ступенем нерозкритості теми парності агресії та толерантності у філософсько-правовому вимірі. Стан сучасної методології юриспруденції на загальному світовому просторі виглядає вельми оптимістично. Пошуки та юридизація нових методологічних підходів для осягнення правової матерії призводять до просування в напрямі формування так званої змішаної методології юриспруденції в порядку принципу додатковості. Особливість сучасної дослідницької позиції, що складається, характеризується відкритістю дисциплінарних кордонів, методологічним плюралізмом, використанням змішаних методологій [8, с. 8]. Методологічний плюралізм, характерний для сучасної методології юриспруденції, не має вносити плутанину і хаос. Тому вкрай важливо зважено обирати концепцію та інструменти аналізу предмета пізнання, які наблизять розкриття сутності досліджуваних явищ.

**Стан дослідження.** Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників методологічних підходів, у тому числі методології дослідження насильства і толерантності, слід назвати таких: С. Алексєєва, М. Алексєєва, А. Антипенка, О. Івакіна,

Б. Кістяківського, А. Козловського, М. Козюбру, В. Кохановського, Ю. Оборотова, В. Сирих, С. Сливку, С. Максимова, О. Пунченка, П. Рабіновича.

**Мета і задачі статті.** Досягнення мети наукового дослідження визначається цілою низкою факторів, проте поява ефективного результату наукових знань, головним чином, залежить від адекватно обраних способів, прийомів, засобів, розумових операцій, спрямованих на досягнення кінцевого результату, тобто методологічного інструментарію дослідника. У широкому соціокультурному контексті розуміння методології дослідження загалом і насильства і толерантності зокрема охоплює цілу низку елементів пізнавального процесу: принципи організації дослідження, мету, завдання, гіпотези, методологічні підходи, методи, прийоми пізнання, вчення про них тощо. Головною задачею статті є аналіз низки методологічних підходів категорій агресії і толерантності.

**Виклад основного матеріалу.** Методологія як загальна теорія методу формувалася у зв'язку з необхідністю узагальнення і розробки тих методів, засобів і прийомів, які були відкриті у філософії, науці й інших формах діяльності людей. Історично проблеми методології розроблялися у рамках філософії: діалектичний метод Сократа і Платона, індуктивний метод Ф. Бекона, раціоналістичний метод Р. Декарта, антигетичний метод Фіхте, феноменологічний метод Е. Гуссерля і т.д. [4, с. 170–171]. Тому методологія будь-якої науки (в тому числі і юриспруденції) тісно пов'язана з філософією, з її розділами: гносеологією, метафізикою, феноменологією, герменевтикою тощо.

Справд, методологія юридичної науки тісно пов'язана з філософією права, деякі дослідники навіть ототожнюють

філософію права з методологією теорії права, де обидві ці системи знань слугують методологічною основою для конкретних юридичних наук, відмінність лише в тому, що філософія права є спільною методологією, а загальна теорія права – безпосередньою методологією осягнення правової реальності [2, с. 27–28].

В юридичній енциклопедії за редакцією академіка Ю. Шемшученка методологія юридичної науки окреслена як система підходів, методів і способів наукового дослідження, як теоретичні засади використання їх під час вивчення державно-правових явищ. Основу методології юридичної науки становлять, зокрема: філософсько-світоглядні підходи, загальнонаукові методи, групові методи, спеціальні методи [21, с. 618–619].

Інший підхід щодо розуміння методології, зокрема, методології права, розкрив С. Слівка, який стверджує, що філософська наука скеровує теоретичне мислення до того, що методологія формується не лінійно, планово, а синергетично. Синергетика є складником методології філософсько-правової науки, адже тільки у природному «хаосі» формуються методологічні орієнтири. Методологія науки ґрунтується на антропних пізнавальних можливостях людини, її філософському мисленні, світоглядній інтерпретації різних підходів. Отже, методологія права є вченням про синергетично сформований науково-інтегративний досвід, детермінанти якого формують модель філософії права з використанням відповідних методів і методик у межах природно-правового простору [13, с. 11–14].

Необхідним складником наукового дослідження є категоріальний і понятійний лад. Погоджуємося з О. Спіркіним: якщо ми, сприймаючи об'єкти, не підводимо їх під поняття, категорії, ми взагалі приречені на те, щоб безглуздо дивитися на речі [15, с. 190]. Понятійно-категоріальний апарат як складник мислення виступає як необхідна передумова й умова будь-якого акту пізнання. Людина, як і будь-яка жива істота, не може жити без виробництва і використання інформації, де формальна логіка допомагає перетворити результат процесу пізнання на інформацію не стільки для себе, як для донесення її іншим.

Під час дослідження парності насильства і толерантності категорії філософії та філософії права акумулюють результати розвитку інших окремих наук: юриспруденції, логіки, психології, політології, культурології, лінгвістики, релігієзнавства, соціології тощо. Ці категорії пов'язані таким чином, що кожна з них може бути осягнута лише як частина всієї системи. Наприклад, категорія «насильство», «толерантність» можуть бути осмислені у їх співвідношенні з категоріями і поняттями: «справедливість», «свобода», «агресія», «рівність» і т.д. В іншому разі ми не зможемо вийти за межі простої констатації фактів об'єктивної правової реальності у всеосяжність.

Наведені міркування дають підстави зазначити, що методологія філософсько-правового дослідження парності насильства і толерантності – це система концептуальних підходів, методів та способів дослідження свободи вираження поглядів як природного та суб'єктивного юридичного права, юридичного забезпечення її реалізації в Україні, а також знання про закономірності їх застосування. Комплексний характер дослідження, перебування його на межі загальної теорії держави та права, міжнародного права, галузевих юридичних дисциплін, філософії, логіки, психології, лінгвістики, релігієзнавства, культурології, соціології тощо потребують залучення методологічного інструментарію зазначених наук, однак не механічно, а з урахуванням особливостей об'єкта та предмета нашого дослідження.

Під час дослідження філософсько-правових аспектів насильства і толерантності слід використовувати комплексний міждисциплінарний підхід. Оскільки ці феномени і

пов'язані з ними процеси є комплексними і міждисциплінарними, для їх аналізу необхідно використовувати низку підходів, методів, категорій і технік, які в сукупності здатні забезпечити адекватне відображення всього багатостороннього їх змісту.

Теоретичну методологічну основу наукового дослідження насильства і толерантності становлять *філософсько-правові підходи*. Теоретичне мислення передбачає високої культури філософське мислення, онтологічне і деонтологічне тлумачення (герменевтики) наукового поняття, світоглядний і системний підходи, форми організації та ін., що забезпечує філософія [13, с. 12]. У ході дослідження слід залучити насамперед такі філософсько-правові підходи: антропологічний, комунікативний, системний, діалектичний, синергетичний, цивілізаційний, аксіологічний, які визначають саму стратегію дослідницької праці, її загальну спрямованість, зумовляють характер і зміст оцінювання отриманих результатів.

*Антропологічний підхід* дає змогу розкрити у філософсько-правовому дослідженні сутність, цінність насильства і толерантності як природних і юридичних явищ, які мають значну цінність як для самої людини, так і для суспільства загалом.

Антропологічний підхід дає змогу включити весь комплекс правових явищ, у тому числі процедури, способи регуляції поведінки, вирішення конфліктів, які складаються у різних спільнотах, етносах у різні епохи і в різних регіонах, дає змогу вивчати породжені людською природою загальні закономірності буття, проблеми сучасної цивілізації. Зростання насильства у глобальному масштабі спонукає шукати відповіді на виклики цивілізації в тісній співпраці з «антропологами, медиками, біологами, філософами, адже нині як ніколи проблеми права тісно переплелися з питаннями моралі й справедливості, свободи, відповідальності людини» і толерантності [12, с. 67].

П. Рабінович виокремлює серед основних сучасних тенденцій розвитку загальнотеоретичної юриспруденції антропологізацію її предмета [10, с. 14]. Юридична антропологія відкриває нові можливості для розуміння поведінки людини в правовій сфері [9, с. 52]. Антропологічний підхід сприяє розкриттю нового змісту насильства і толерантності як тенденцій розвитку сучасного суспільства.

А. Ковлер наголошує, що в рамках антропологічного підходу можна подолати державний монополізм на право, визнати реальність правового плюралізму, що дає можливість людині обрати розумні альтернативи поведінки в різних життєвих ситуаціях [3, с. 11].

Методологічно важливо в антропологічному аспекті дослідити категорії агресії і толерантності як парних філософсько-правових категорій, оскільки предмет запропонованого дослідження має антропологічний, людиноцентристський характер. Насильство та толерантність, в обранні яких виражається справжня свобода волі людини, вибору чинити так чи в інший спосіб. Людиноцентристське спрямування у науці зумовило становлення в її структурі основ загальної теорії прав людини. У контексті названої теорії досліджується і свобода вибору обрання механізму толерантності як найбільш ефективного з можливих засобів та прийомів для застосування припинення агресії, протистояння насильству і протидії їх наслідкам.

Антропологічний підхід стає фундаментом для дослідження природи свідомості людини та її елементів – думок, переконань, уявлень, віри. В основу дослідження філософсько-правових аспектів феноменів насильства та толерантності має бути покладена концепція, згідно з якою свідомість становить основу розглядуваної свободи волі, свідомого вибору, поряд з іншими елементами свідомості людини – вірою, знаннями, творчістю, думками, переконанням, уяв-

леннями тощо. Відповідно, розкриття змісту свободи волі, свідомого вибору нерозривно пов'язане зі з'ясуванням суті свідомості людини. При цьому визначення та інтерпретація свободи волі тісно пов'язана з правосвідомістю, яка є формою відображення не лише юридичного, а й природного права. Дослідження свідомості, впливу маніпуляцій на свідомість, а в результаті – на активний ріст чи зниження агресивності чи терпимості вимагає опрацювання значної кількості джерел з різних галузей наук – філософії, психології, логіки, соціології, політології, культурології. Необхідно позначити, що серед дослідників як свободи волі, так і правосвідомості одностайності поглядів щодо розкриття їх сутності нема.

Важливим інструментом виявлення та осмислення ролі суб'єктів правових відносин у процесі виникнення і функціонування насильства та толерантності стає застосування *комунікативного підходу*. У цьому ж напрямі працює і антропологічний підхід. Цей збіг не випадковий. Як правильно помічає Л. Сумарокова, людина завжди була у центрі права. У судових практиках століттями шліфувалася модель судового доведення як діалогу, змагання, зважування аргументів усіх сторін. Однак традиції, що були накопичені у судових практиках і узагальнені у теоретичній юриспруденції, вимагають свого переосмислення у контексті нашої епохи і тих злободенних проблем, які постали перед сучасною особистістю і сучасними соціумами, перед людством [16, с. 186].

Так, у філософсько-правовому дослідженні у ряд рівноправних учасників правових відносин, правової комунікації у разі дослідження рівнів прояву агресії і толерантності слід включити: особистість, соціальну групу (етнос, націю тощо), соціум, державу, цивілізацію, людство, які проявляють себе один через одного, оскільки в іншому разі їхні життєві потреби і інтереси забезпечені бути не можуть, принаймні у довгостроковій перспективі. На підтвердження цієї позиції слід пригадати інтерпретацію П. Рабіновича комунікативного підходу, який трактує його як виявлення історично зумовлених певних потреб суб'єктів суспільного життя і встановлення ролі, функції тих або інших предметів, явищ у задоволенні таких потреб [11, с. 26].

Аналіз праць філософсько-правового дослідження насильства і толерантності у рамках комунікативного підходу з позицій філософії, логіки, психології, лінгвістики, юриспруденції тощо дав змогу для методологічного висновку, що толерантність забезпечує індивіду можливість орієнтування у конфліктному світі людської комунікації.

У сучасні часи *системний підхід* дає змогу описувати відносини, взаємозв'язки і переходи між явищами і процесами соціального середовища. Системний підхід визнається універсальним методом і широко використовується в багатьох дослідженнях загальнотеоретичної юриспруденції. Глобалізація феноменів насильства і толерантності, зокрема, відкрила нові можливості для застосування системного підходу.

А. Цофнас зазначає, що системним уявленням називається процедура (як і її результат) перетворення будь-якого об'єкта на субстрат для деякої структури, яка відповідає заделегідь фіксованому концепту [19, с. 37].

Системний підхід сприяє визначенню законів стосовно системи юридичних категорій, дає змогу сформулювати цілісне знання про правову дійсність, зрозуміти процеси розвитку розкритих юридичними категоріями явищ, прогнозувати їх рух. Ізольовані одна від одної юридичні категорії менш інформативні. Тільки в об'єднанні в систему вони дають нам можливість уявити собі реальну картину правової дійсності, розкрити її істотні властивості, виявити особливості насильства і толерантності порівняно з іншими суспільними явищами.

Пізнання насильства і толерантності конкретизується в процесі руху дослідницької думки від пізнання їх окремих

сторін і пов'язаних з ними проявів до пізнання їх як цілого, як сукупності властивостей і проявів.

У рамках системного підходу агресія (як крайня форма прояву насильства) і толерантність постають не тільки як явища навколишньої дійсності (тобто які об'єктивно існують у формальних джерелах права), а й як властивості (якості) особистості. Парний характер агресії і толерантності знаходить своє вираження в описі істотних ознак агресії і толерантності, які характеризують їх як явища, що відображають світ; змісті агресії і толерантності на різних рівнях їх існування; їх видових характеристиках; обґрунтуванні їх парності; співвідношенні (загального, особливого, абсолютизації, внутрішньої і зовнішньої взаємодії) агресії і толерантності як парних категорій.

Системний підхід дає можливість розкрити внутрішні і зовнішні зв'язки агресії і толерантності, їх рух і розвиток і вийти до формулювання категорії, яка відображає їх у філософсько-правовій сфері, обґрунтовуючи їх парний характер.

У філософсько-правовому дослідженні насильства і толерантності теми слід широко використовувати *діалектичний підхід* для з'ясування загальних закономірностей формування, функціонування, розвитку насильства і толерантності, як два взаємопов'язані, більше того, парні аспекти внутрішньо суперечливої системи, яка розвивається. Предмет дослідження із самого свого початку, ще під час формулювання вихідних понять, виявляє свою внутрішню суперечність і одночасно єдність існування і розвитку. Діалектичний підхід дає змогу проникати в суть речей і в сенс подій, а не обмежуватися лише констатацією фактів, подій, явищ. О. Лосев доречно зазначав, що діалектичний підхід – це застава життєвості філософствування, ритм життя, оформлення і осмислення життя [7, с. 38].

Діалектичний підхід необхідно використовувати і у дослідженні міжнародно-правового та національного механізмів юридичного забезпечення толерантності та окремих її можливостей. За його допомогою можуть бути виявлені загальні закономірності взаємозв'язку насильства з агресією, свободою волі, свідомим правом відмови від агресії на користь толерантності. Як справедливо зауважив П. Рабінович, діалектика як наука про всезагальні закономірності всіх і усіляких явищ цілком зберігає свою універсальну методологічно-евристичну значущість у будь-якому пізнанні [11, с. 25].

У цьому контексті слушним є висновок О. Івакіна, що загальним і універсальним методом, адекватним складним системам, які розвиваються, є діалектичний метод наукового пізнання. Поза застосуванням цього методу такі складні системи не можуть отримати правильного, адекватного відображення у людській свідомості [1, с. 190]. Він охоплює необхідні та важливі етапи сходження від абстрактного до конкретного і далі – від конкретного до абстрактного. Насильство і толерантність, без сумніву, є такими складними системами, які розвиваються і ускладнюються, крім того, в філософсько-правовому дослідженні їх слід пізнавати як парні категорії, тому використання діалектичного підходу для цих феноменів більш ніж доцільне.

У межах міждисциплінарного підходу в філософсько-правовому дослідженні насильства і толерантності слід застосовувати *синергетичний підхід*, який дає змогу забезпечити роботу світоглядно устаною, що зумовлює проведення вишукування з позицій вихідних величин відкритості, нестабільності, нелінійності як самих феноменів насильства і толерантності, так і систем, в яких вони існують.

«Синергетична методологія привернула до себе увагу багатьох дослідників. Вона пов'язана зі спеціальним науковим напрямом. До нього відносяться роботи в галузі загальної теорії систем, кібернетики, синергетики та інших близько прилеглих до них методологічних напрямів» [20, 4].

Синергетичний підхід дає змогу акцентувати увагу на узгодженості взаємодії частин під час утворення структури як єдиного цілого. Синергетичний ефект є надзвичайно складним явищем, його отримання залежить від успішного поєднання багатьох різних елементів. Упущення хоча б одного з цих елементів або їх частини може виключити можливість досягнення такого ефекту.

Україна продовжує розвиток і становлення вітчизняної правової системи. Її характеристиками виступають складність, нестійкість (нестабільність), динамічність, відкритість. Всі ці ознаки дають змогу віднести таку правову систему до типу відкритих систем, що перебуває в нерівноважному стані. Люди, що відчули на собі вплив нестійкої, нерівноважної вітчизняної правової системи, здатної до помилкових випадковостей, можуть обрати у відповідь як правомірну, так і неправомірну поведінку. «У разі правомірного впливу людина забезпечує собі природно обгрунтований успіх, а у разі неправомірного діяння – цілий каскад проблем. Ці процеси досліджує, зокрема, синергетика природного права» [13, с. 153]. «Каскад проблем» впливає не тільки на людину, яка здійснила неправомірний вчинок, але і її оточення. Згідно з обставиною, виявленою синергетикою, будь-яка форма викиду енергії частиною системи зовні тягне за собою зміну і в самій системі. Тому чим більше неправомірних дій суб'єктів, а значить поширення і в прямому і зворотному напрямках насильства і агресії, тим більше негативний резонанс відчуває на собі правова система [14, с. 150].

При цьому не слід забувати, що правова система України входить у правову сім'ю, більш загальну стосовно вхідних у неї елементів, тобто перебуває всередині складно організованої системи вищого порядку. І на цьому рівні таке порушення природного каналу своєї еволюції частиною системи призводить до асиметрії права на рівні законів Природи і більш тривалого стабілізаційного періоду. Інша ситуація складається у разі правомірних вчинків суб'єкта, здебільшого вона збігається з толерантною поведінкою: вплив його на природні закони і вплив природних законів на нього здійснюється в рамках правового діалогу людини і суспільства з Природою.

Дослідження в сфері синергетики підтверджують, що під час побудови норм позитивного права не слід порушувати норми природного права, позаяк позитивне право є системою більш простого порядку порівняно з природним правом. Такий підхід є необхідністю, оскільки будь-яка нестійка або неорганізована система перебуває в складі деякої організованої системи. Порушення цього принципу призведе до порушення стійкості життєдіяльності як самої системи, так і системи вищого порядку, в яку вона входить.

Для юриспруденції найбільш цікавим з наукової та практичної точки зору є важлива обставина, виявлена синергетичним підходом, – це необхідність врахування постійного включення суб'єкта в усі об'єкти соціального характеру. Так, «в особливих станах нестійкості соціального середовища дії кожної окремої людини можуть впливати на макросоціальні процеси. Звідси випливає необхідність усвідомлення кожною людиною величезного тягаря відповідальності за долю всієї соціальної системи, всього суспільства». Тим самим поставлено під великий сумнів міф про те, що нібито зусилля окремої людини не можуть магі вливати на хід історії, що діяльність кожного окремого індивіда («атомарного суб'єкта») нібито неістотна для макросоціальних процесів [4, с. 456].

У процесі дослідження слід широко використовувати *аксіологічний підхід*, базовою категорією якого є «цінність». Погоджуємося з висновком А. Фальковського, що змістове наповнення аксіологічного підходу у методології права залежить від того тлумачення цінностей, яке прита-

манне дослідникові [17, с. 337]. Саме тлумачення цінностей автором філософсько-правового дослідження дає змогу будувати стратегію дослідження крізь призму власних і загальноприйнятих у суспільстві ціннісних орієнтацій. Аксіологічний підхід несе великий евристичний потенціал у своїх пізнавальних можливостях, у тому числі стосовно феноменів насильства і толерантності, до співвіднесення їх з правовими цінностями. У ході роботи слід досліджувати феномени насильства і толерантності у їх взаємному формуванні, розвитку, впливі з такими правовими цінностями: справедливістю, свободою, рівністю, демократією, правопорядком, людиною і тісно пов'язаними з нею цінностями (життя, гідність, честь і т.п.), безпекою, свободою віросповідання та іншими.

Аксіологічний підхід у філософсько-правовому дослідженні насильства і толерантності надає можливість оцінки їх цивілізаційної значущості, що незворотньо приведе до неможливості оминати і цивілізаційний підхід у пізнанні.

*Цивілізаційний підхід* тісно пов'язаний з аксіологічним підходом у О. Кресіна, навіть похідний від нього [5, с. 211]. Під час філософсько-правового пізнання предмета дослідження, який має безпосереднє відношення до таких понять, як: культура, цивілізація, суспільство, право, менталітет, нація, оминати цей методологічний підхід навряд чи буде можливо.

Незважаючи на численну множинність поглядів на співвідношення цивілізації і культури, ми виходимо з позиції І. Крестовської, з якою повністю погоджуємося, що цивілізація – це розвинутий стан людського суспільства, яким досягнуто високий рівень культури, науки, промисловості та урядування. Тобто не кожна культура може бути цивілізованою. Саме таке розуміння цивілізації найтісніше пов'язане з правом. Її серцевина – громадянин – суб'єкт дії. Цивілізація постає як процес олюднення людини, її ходи від тварини до носія категоричного імперативу, як процес подолання варварства в собі і в суспільстві в цілому [6, с. 54].

Можна констатувати, що мілітаризм став частиною сучасної культури, способом людського мислення і буття. Як не сумно про це говорити, але це наша реальність – «культура» мілітаризму. Здається, для того щоб стверджувати культуру миру, треба знати «культуру» мілітаризму. Незважаючи на кардинальні зміни в житті сучасного суспільства, сутність процесу мілітаризації зумовлена все тим же європейським менталітетом з властивою йому агресивністю. Однак новий мілітаризм, на відміну від минулих епох, завдяки можливостям інформатизації є глобальним утворенням планетарного масштабу.

В аспекті конфлікту цивілізацій і культур ідея мілітаризму отримала глобальне звучання в роботі відомого політолога С. Хантінгтона, який представив глобальний конфлікт цивілізацій і вийшов до пояснення поширення цих глобальних загроз [18].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку для всіх культур і цивілізацій зберігається небезпека політики мілітаризму, яка підриває основи глобального порядку і протистоїть впровадженню, розвитку і застосуванню механізмів толерантності. Саме укорінення толерантності має стримувати мілітаризм, а також привести до гармонійного співіснування агресії і толерантності. Ідея толерантності – це основа поведінки в індивідуалізованому суспільстві, вона має змінити культуру мілітаризму в менталітеті як європейців, так і представників інших цивілізацій і націй, інакше світ продовжать стряпати агресії, конфлікти, терористичні акти і війни.

**Висновки.** Основною філософсько-правового дослідження парності насильства і толерантності є комплексне використання сукупності методів та прийомів наукового пізнання. Для досягнення поставленої мети в процесі тео-

ретичних досліджень потрібно використовувати методи абстрагування, аналізу та синтезу, індукції та дедукції.

Системний підхід дає можливість аналізувати різні сторони насильства і толерантності, їх взаємозв'язок з іншими соціальними, соціально-політичними, соціально-правовими, тісно пов'язаними між собою явищами, як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх їх елементів та частин.

Під час дослідження передумов виникнення насильства, агресії, толерантності, причин та умов, що сприяють їх розвитку та модифікації, необхідно використовувати історичний метод та пов'язаний з ним світоглядний підхід.

У процесі дослідження слід широко використовувати герменевтичний метод для інтерпретації міжнародно-правових норм, прийнятих ООН, ЮНЕСКО, присвячених проблемам агресії, насильства, толерантності і тісно з ними пов'язаними іншими поняттями та категоріями.

За допомогою методу порівняльного аналізу можна здійснити співставлення нормативних та наукових підходів до толерантності й агресії на міжнародному, міждержавному та внутрішньодержавному рівнях їх прояву; в основу поділу на певні види слід покласти метод класифікації; за допомогою формально-логічного методу може бути вивчено законодавство України щодо зазначених феноменів; за допомогою прогностичного методу можна сформулювати пропозиції щодо удосконалення категорій, які їх позначають. Методологію боротьби з агресивними проявами насильства, включаючи тероризм, можна здійснити за допомогою методологічної функції кримінології.

Основним методологічним фоном дослідження має бути діалектичний метод, що завжди дає змогу розглядати досліджувані предмет у його розвитку і з властивими йому внутрішніми протиріччями, поетапно вирішення яких дає змогу доходити певних плідних висновків.

Аналіз й узагальнення міжнародних документів щодо досліджуваної проблеми сприяє формулюванню висновків та рекомендацій щодо удосконалення законодавства України з питань насильства і толерантності, узгодження його з міжнародними стандартами прав людини. Особливо варто наголосити на необхідності використання значної кількості рішень ЄСПЛ щодо предмета дослідження.

Завдяки системному методологічному підходу, методу прогнозування можна сформулювати пропозиції щодо вдосконалення і перспективи розвитку законодавства України з питань насильства і толерантності відповідно до міжнародних стандартів прав людини та законодавства демократичних держав.

Отже, методологія філософсько-правового дослідження насильства і толерантності має міждисциплінарний, комплексний характер, вона становить систему концептуальних підходів, методів та способів дослідження, а також знань про закономірності їх застосування. Концептуалізація й інструментальні засади філософсько-правового дослідження насильства і толерантності – це елементи конструктивної логіки нашого мислення у ході логічного аналізу, котрі є засобом для розуміння доцільності пізнання об'єкта дослідження та отримання конкретності істини в результаті процесу пізнання.

#### Список використаної літератури:

1. Ивакин А.А. Диалектическая философия : монография. Издание 2-е, перераб. и доп. Одесса : Феникс; Суми : Университетская книга; Москва : ТрансЛит, 2007. 440 с.
2. Иконникова Г.И. Философия права : учебник для магистров / Г.И. Иконникова, В.П. Лященко. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2013. 364 с.
3. Ковлер А.И. Антропология права : учебник. Москва : НОРМА, 2002. 480 с.

4. Кохановский В.П. Философия и методология науки : учебник для высших учебных заведений. Ростов на Дону : Феникс, 1999. 576 с.

5. Кресін О.В. Порівняльне правознавство у XIX–XX століттях: проблеми становлення : монографія. Київ : Логос, 2011. 294 с.

6. Крестовська Н.М. Цивілізаційний підхід в юриспруденції. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : колективна монографія / Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 48–62.

7. Лосев А.Ф. Философия имени / Самое само: Сочинения. Москва: ЭКСМО-Пресс, 1999. 1024 с. URL: [https://www.gumer.info/bogoslov\\_Buks/Philos/fil\\_im/](https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_im/) (дата звернення: 12.08.2019).

8. Оборотов Ю.М. Развитие междисциплинарности та змішаних методологій юриспруденції. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.

9. Оборотов Ю.Н. Юридическая антропология – новое измерение права. *Юридический вестник*, 2000. № 1. С. 48–52.

10. Рабінович П.М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11–21.

11. Рабінович П.М. Пріоритетна функція загальнотеоретичного праводержавознавства. *Право України*. 2010. № 1. С. 25–31.

12. Саидов А.Х. О предмете антропологии права. *Государство и право*. 2004. № 2. С. 63–69.

13. Сливка С.С. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Атика, 2012. 256 с.

14. Смазнова И.С. Применение выводов синергетики в исследовании права. *Актуальные проблемы держави і права : зб. наук. праць*. Вип. 67 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.). Одеса : Юридична література, 2012. 768 с. С. 148–153.

15. Спиркин А.Г. Основы философии : учебное пособие для вузов. Москва : Политиздат, 1988. 592 с.

16. Сумарокова Л.М. Юридическая логика: коммуникативная концепция : монография. Одесса : Феникс, 2015. 204 с.

17. Фальковский А.О. Аксиологический подход у методології юриспруденції: філософсько-правовий вимір. *Антропология права: філософський та юридичний вимір (стан, проблеми, перспективи)* : статті учасн. Третього всеукр. «круглого столу» (м. Львів, 23–24 листопада 2007 р.). Львів, 2008. С. 332–339.

18. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2003. 603, (5) с.

19. Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания. Одесса : АстроПринт, 1999. 308 с.

20. Шишкин В.В. Синергетический подход в теории права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2007. 35 с.

21. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 792 с.

#### ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

**Смазнова Ірина Сергіївна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, докторант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія»

#### INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

**Smaznova Iryna Serhiivna** – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, Doctoral Student of the Department of General Theoretical Jurisprudence of National University "Odessa Law Academy"

*Irinna502@gmail.com*